

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

وزارت علوم ، تحقیقات و فناوری
دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره)
دانشکده ی علوم انسانی
گروه زبان و ادبیات فارسی

پایان نامه برای دریافت درجه ی کارشناسی ارشد
در رشته ی زبان و ادبیات فارسی

عنوان :

رویکردهای اخوان ثالث به سبک خراسانی

استاد راهنما :

دکتر حمید طاهری

استاد مشاور :

دکتر مهدی قیاض

به کوشش :

رقیه عاملی

زمستان ۱۳۹۰

و قل ربّ أدخلني مدخل صدق و أخرجني مخرج صدق واجعل لي من لدنك سلطانا نصيرا

سوره ی اسراء / آیه ی ۸۰

بسمه تعالی

دانشگاه بین المللی امام خمینی

IMAM KHOMEINI
INTERNATIONAL UNIVERSITY

دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره)
معاونت آموزشی دانشگاه - مدیریت تحصیلات تکمیلی

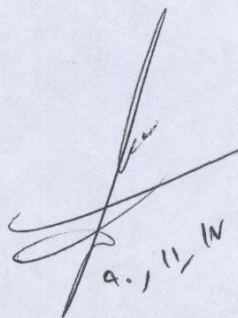
تعهد نامه اصالت پایان نامه

اینجانب رقیه عالی دانشجوی رشته ادبیات فارسی مقطع تحصیلی کارشناسی ارشد بدین وسیله اصالت کلیه مطالب موجود در مباحث مطروحه در پایان نامه / تز تحصیلی خود، با عنوان روگردها که اجزای تالیف ریک خراسانی را تأیید کرده، اعلام می نمایم که تمامی محتوی آن حاصل مطالعه، پژوهش و تدوین خودم بوده و به هیچ وجه رونویسی از پایان نامه و یا هیچ اثر یا منبع دیگری، اعم از داخلی، خارجی و یا بین المللی، نبوده و تعهد می نمایم در صورت اثبات عدم اصالت آن و یا احراز عدم صحت مفاد و یا لوازم این تعهد نامه در هر مرحله از مراحل منتهی به فارغ التحصیلی و یا پس از آن و یا تحصیل در مقاطع دیگر و یا اشتغال و ... دانشگاه حق دارد ضمن رد پایان نامه نسبت به لغو و ابطال مدرک تحصیلی مربوطه اقدام نماید. مضافاً اینکه کلیه مسئولیت ها و پیامدهای قانونی و یا خسارت وارده از هر حیث متوجه اینجانب می باشد.

نام و نام خانوادگی دانشجوی رقیه عالی

امضاء و تاریخ

۹۰/۱۱/۱۸

۹۰/۱۱/۱۸

دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره)
 معاونت آموزشی - مدیریت تحصیلات تکمیلی

فرم شماره ۳۰

فرم تأییدیه هیأت داوران جلسه دفاع از پایان نامه / رساله

بدین وسیله گواهی میشود جلسه دفاعیه از پایان نامه کارشناسی ارشد / دکتری
 دانشجوی رشته ادبیات فارسی گرایش تحت عنوان
 در تاریخ ۱۳۹۰/۱۱/۳ در دانشگاه برگزار گردید و این پایان نامه با نمره ۱۸.۴۰ و درجه مورد تایید هیئت
 داوران قرار گرفت.

ردیف	سمت	نام و نام خانوادگی	مرتبیه دانشگاهی	دانشگاه یا مؤسسه	امضا
۱	استاد راهنما	محمد طایری	استادیار	امام خمینی (ره)	
۲	استاد مشاور	مسیر فیاض	لکهنه	لکهنه	
۳	داور خارج	سید خلیل قاندریان	استادیار		
۴	داور داخل	محمد شفیع صفاری	استادیار	دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره)	
۵	نماینده تحصیلات تکمیلی	باقرعلی عادل ز...	استادیار	امام خمینی (ره)	

چکیده

مهدی اخوان ثالث ، پرورش یافته ی مکتب کهن سرایان خراسان است ؛ او در این مکتب با هزار سال شعر فارسی مأنوس شده است و دقایق و ظرایفش را به خوبی می شناسد . تبخّر او در ادبیات کهنسال ایران به وجهی است که او را در زمره ی یکی از بزرگترین شناسندگان شعر کهن فارسی می توان به شمار آورد . او علاوه بر این آشنایی دقیق ، از همه ی ادوار شعر فارسی ، به مقتضای حال ، بهره ای دقیق و خلّاق گرفته است و شالوده های شعر خود را در عمق فرهنگ این مرز و بوم استوار کرده است . او در ساختار درونی و بیرونی سروده هایش ، دل بستگی و رویکرد ویژه و وسیعی به زبان فخیم و استوار خراسانی دارد . این پایان نامه ، نگاهی است به وجوه اشتراک و مشابهت های شعر مهدی اخوان ثالث و شعر سبک خراسانی ، در حوزه ی زبان ، فکر و عاطفه . گفتار نخست پیشینه ی تحقیق ، اهداف تحقیق ، پرسش های اصلی تحقیق و تحلیل روش تحقیق ؛ گفتار دوم سالشمار زندگی اخوان ، زندگی ، جهان بینی ، تأثر وی از کودتای ۲۸ مردادماه ۱۳۳۲ و آثار منظوم او ؛ گفتار سوم تعریف سبک ، تقسیمات سبک و معرفی سبک خراسانی ؛ گفتار چهارم ، پنجم ، ششم ، هفتم ، هشتم ، نهم و دهم به ترتیب بررسی مختصات آوایی ، لغوی ، نحوی ، بدیعی ، بیانی ، فکری و موسیقایی را در بر می گیرد .

کلیدواژه ها : اخوان ، سبک خراسانی ، مختصات ، زبان ، تصویر و محتوا .

فهرست

۶	چکیده
۱۷	پیشگفتار
۱۹	گفتار نخست
۲۰	پیشینه ی تحقیق
۲۱	اهداف تحقیق
۲۱	پرسش های اصلی تحقیق
۲۱	روش تحقیق
۲۲	گفتار دوم
۲۳	سالشمار زندگی اخوان
۲۷	نگاهی به زندگی اخوان

۳۴	اندیشه و جهان بینی اخوان
۳۶	تأثر اخوان از کودتای ۲۸ مرداد ماه ۱۳۳۲
۳۹	اخوان و شعر
۴۵	آثار اخوان
۵۴	گفتار سوم
۵۵	سبک
۵۶	تقسیمات سبک
۵۷	سبک خراسانی
۵۹	گفتار چهارم
۶۰	مختصات آوایی
۶۰	۱ - کسره ی اضافه
۶۰	۱ - ۱ - محذوف
۶۱	۲ - ۱ - بعد از «هاء» غیرملفوظ
۶۱	۲ - مسائل کهن عروضی
۶۱	۲ - ۱ - تغییر شکل کلمه به ضرورت وزن
۶۱	۱ - ۱ - ۲ - تشدید مخفف
۶۲	۲ - ۱ - ۲ - تخفیف مشدد

- ۶۳ ۳ - ۱ - ۲ - درافزودن حرفی به کلمه
- ۶۳ ۴ - ۱ - ۲ - حذف یک یا چند حرف از کلمه
- ۶۴ ۱ - ۴ - ۱ - ۲ - اسکان ضمیر
- ۶۵ ۳ - تغییرات مصوّت
- ۶۵ ۱ - ۳ - تبدیل مصوّت کوتاه به بلند
- ۶۶ ۲ - ۳ - تبدیل مصوّت بلند به کوتاه
- ۶۷ ۳ - ۳ - حذف مصوّت کوتاه یا ساکن کردن آن
- ۶۸ ۴ - ۳ - حذف مصوّت کوتاه یا بلند
- ۶۸ ۴ - تلفّظ های قدیمی
- ۶۹ ۱ - ۴ - اماله
- ۶۹ ۵ - تکرار کلمات ، عبارات و جمله ها
- ۷۲ **گفتار پنجم**
- ۷۳ مختصات لغوی
- ۷۳ ۱ - استعمال لغات پهلوی
- ۷۴ ۲ - آوردن مشتقات و ترکیب های کم کاربردتر
- ۷۶ ۳ - استعمال نام های جهات اربعه
- ۷۶ ۴ - استعمال برخی از کلمات عربی به جای فارسی معمول

- ۷۷ - ۵ - استعمال لغات فارسی قدیمی به جای لغات فارسی مرسوم امروز
- ۷۷ ۱ - ۵ - لغات فارسی غیرمهجور
- ۷۸ ۲ - ۵ - لغات فارسی مهجور
- ۷۹ ۶ - کثرت پسوند کاف
- ۸۰ ۷ - استعمال لغات در معانی خاص
- ۸۱ ۸ - استعمال آنک (اشاره به دور) در برابر اینک (اشاره به نزدیک)
- ۸۲ ۹ - حروف اضافه در معانی متفاوت
- ۸۲ ۱ - ۹ - معانی «با»
- ۸۲ ۲ - ۹ - معانی «به»
- ۸۳ ۳ - ۹ - معانی «که»
- ۸۵ **گفتار ششم**
- ۸۶ **مختصات نحوی**
- ۸۶ ۱ - آوردن «واو» عطف در آغاز کلام ، بیت ها و مصراع ها
- ۸۷ ۲ - جمع
- ۸۸ ۱ - ۲ - تمایل به استفاده از «ان» جمع در مقابل «ها»
- ۸۸ ۳ - انواع «ی»
- ۸۸ ۱ - ۳ - «یاء» ترادف صفات

- ۸۹ - ۳ - «یاء» موصوف و صفت و مضاف و مضاف الیه
- ۹۰ - ۴ - استعمال «ازین» و «زین» برای بیان جنس
- ۹۱ - ۵ - آوردن دو حرف اضافه در پیش و پس مفعول غیر صریح
- ۹۲ - ۶ - ضمیر
- ۹۲ - ۱ - ۶ - آوردن ضمیر «ش» فاعلی در سوم شخص مفرد ماضی
- ۹۳ - ۲ - ۶ - اتصال ضمیر به حرف اضافه
- ۹۳ - ۳ - ۶ - بسامد بالای ضمیر متصل مفعولی
- ۹۴ - ۷ - قید
- ۹۴ - ۱ - ۷ - «وقت» به جای «وقتی»، «گاه» به جای «گاهی»
- ۹۵ - ۲ - ۷ - استعمال «نه» در نقش قید نفی
- ۹۵ - ۸ - انواع «را»
- ۹۸ - ۹ - «یکی» علامت نکره
- ۹۸ - ۱ - ۹ - «یکی» + اسم
- ۹۸ - ۱۰ - «آن» و «این» در نقش حرف تعریف
- ۹۹ - ۱۱ - صفت تفضیلی
- ۹۹ - ۱ - ۱۱ - صفت تفضیلی به معنی صفت عالی
- ۱۰۰ - ۱۲ - آوردن صفت مضاف پس از مضاف الیه

- ۱۰۱ - ۱۳ - حذف اجزای جمله
- ۱۰۲ - ۱۴ - مفعول
- ۱۰۲ - ۱ - ۱۴ - صرفه جویی در آوردن «را» پس از مفعول
- ۱۰۳ - ۱۵ - فعل
- ۱۰۳ - ۱ - ۱۵ - فعل مضارع
- ۱۰۳ - ۱ - ۱ - ۱۵ - استعمال صیغه های مضارع مصادر بودن ، بایستن و شایستن
- ۱۰۴ - ۲ - ۱ - ۱۵ - استعمال فعل مضارع بدون «می» و «ب»
- ۱۰۵ - ۳ - ۱ - ۱۵ - اشتقاق از بن مضارع ، نه ماضی
- ۱۰۷ - ۲ - ۱۵ - فعل ماضی
- ۱۰۷ - ۱ - ۲ - ۱۵ - استعمال ماضی بعید بودن
- ۱۰۷ - ۲ - ۲ - ۱۵ - استعمال ماضی نقلی به حذف «ه» از اسم مفعول و حذف «همزه» از است
- ۱۰۸ - ۳ - ۱۵ - فراوانی افعال پیشوندی
- ۱۰۹ - ۴ - ۱۵ - استعمال فعل دوم (تابع) به صورت مصدری
- ۱۱۰ - ۵ - ۱۵ - استعمال صیغه های مختلف صرفی فعل دعایی
- ۱۱۱ - ۶ - ۱۵ - استعمال مصادر صناعی
- ۱۱۱ - ۷ - ۱۵ - استعمال افعال در معانی اصلی یا کهن یا خاص
- ۱۱۳ - ۸ - ۱۵ - استعمال افعال غریب و مهجور

- ۱۱۴ - ۱۶ - جمله بندی
- ۱۱۴ - ۱ - ۱۶ - مقدم داشتن فعل بر متمم فعل و مفعول
- ۱۱۵ - ۲ - ۱۶ - مقدم داشتن فعل بر قیود
- ۱۱۶ - ۱۷ - تکرار به صورت تکرار جزئی از جمله و معمولا فعل
- ۱۱۸ **گفتار هفتم**
- ۱۱۹ مختصات بدیعی
- ۱۱۹ - ۱ - بدیع لفظی
- ۱۱۹ - ۱ - ۱ - تسجیع
- ۱۱۹ - ۱ - ۱ - ۱ - سجع متوازی
- ۱۲۰ - ۲ - ۱ - ۱ - سجع مطرف
- ۱۲۲ - ۳ - ۱ - ۱ - سجع متوازن
- ۱۲۳ - ۲ - ۱ - موازنه و مماثله
- ۱۲۳ - ۳ - ۱ - تجنیس
- ۱۲۴ - ۱ - ۳ - ۱ - جناس زائد
- ۱۲۵ - ۲ - ۳ - ۱ - جناس اشتقاق یا اقتضاب
- ۱۲۶ - ۴ - ۱ - تکرار واژه
- ۱۲۶ - ۱ - ۴ - ۱ - ردّ العجز علی الصدر

۱۲۶	۲ - ۴ - ۱ - مکرّر
۱۲۸	۲ - بدیع معنوی
۱۲۸	۱ - ۲ - تنسیق صفات
۱۲۹	۲ - ۲ - مراعات نظیر
۱۳۰	۳ - ۲ - تضاد
۱۳۱	۴ - ۲ - التفات
۱۳۲	۵ - ۲ - اغراق در صفت
۱۳۳	۶ - ۲ - سؤال و جواب
۱۳۴	۷ - ۲ - سیاقه الاعداد
۱۳۵	۸ - ۲ - ایهام
۱۳۶	۹ - ۲ - حشو ملیح
۱۳۷	۱۰ - ۲ - تأکید
۱۳۸	۱۱ - ۲ - ردّ المطلع
۱۴۰	گفتار هشتم
۱۴۱	مختصات بیانی
۱۴۱	۱ - تشبیه
۱۴۵	۲ - استعاره

۱۴۷	۳ - مجاز
۱۴۹	۴ - کنایه
۱۵۳	گفتار نهم
۱۵۴	مختصات فکری
	۱- آشنایی با معارف پیش از اسلام و تلمیح به افسانه های حماسی ملی و داستان های باستانی ایران
۱۵۴	و قهرمانان و شاهان
۱۵۵	۲- اشاره به گاهشماری ، جشن ها ، آداب و رسوم ایران پیش از اسلام
۱۵۶	۳- اشاره به آیین مزدیسنی و سنت های ایران باستان
۱۵۷	۴- اشاره به قرآن کریم و آیات و قصه های قرآنی
۱۵۸	۵- آوردن اصطلاحات دانش های گوناگون
۱۶۰	۶- حاکمیت روحیه ی حماسی بر اشعار
۱۶۱	۷- برونگرایی و وصف عینی
۱۶۲	۸- موضوعات شعری
۱۶۲	۱ - ۸ - مرثیه و یاد گذشتگان
۱۶۳	۲ - ۸ - داستانسرایي
۱۶۴	۳ - ۸ - عرفان و تصوّف
۱۶۶	گفتار دهم

۱۶۷	مختصات موسیقایی
۱۶۷	موسیقی شعر
۱۶۹	۱- وزن (موسیقی بیرونی)
۱۷۲	۲- قافیه (موسیقی کناری)
۱۷۴	۳- تتابع اضافات
۱۷۵	۴- هم آوایی
۱۷۶	۵- القای معانی از راه آهنگ کلمات (هماهنگی های صوتی)
۱۷۹	سبک شناسی قصه ی شهر سنگستان
۲۱۸	نتیجه
۲۲۰	کتابشناسی اخوان
۲۳۰	کتابنامه
۲۳۴	چکیده ی انگلیسی

پیشگفتار

مهدی اخوان ثالث ، یکی از برجسته ترین شاعران معاصر و برجسته ترین شاعر حماسه سرای نیمایی است . وی دلبستگی ویژه ای به سبک خراسانی دارد و در سروده هایش ، رویکرد وسیعی به زبان فخیم و استوار خراسانی داشته است . او با آمیختن زبان خراسانی با زبان امروزی ، سبک نوینی را ابداع نموده است که یادآور زبان شاعران خراسان ، زادگاه حکیم توس ، شاهنامه سرای بزرگ ایرانی است . زبانی شیوا ، رسا و باستانی که یادگار فردوسی بزرگ است . سبک شاعری اخوان ، وجوه اشتراک و مشابهت های فراوانی با سبک خراسانی دارد ؛ تا آنجا که او را پایه گذار سبک نوین خراسانی در اشعار نیمایی می دانند . او در سطوح مختلف زبان ، فکر و عاطفه از سبک خراسانی ، تأثیر وسیع پذیرفته است و در ساختار درونی و بیرونی شعر خود به این سبک گرایش داشته است .

این رساله در ده گفتار تنظیم شده است :

گفتار نخست ، پیشینه ی تحقیق ، اهداف تحقیق ، پرسش های اصلی تحقیق و تحلیل روش تحقیق را در بر می گیرد .

گفتار دوم ، نگاهی است به سالشمار زندگی اخوان ، زندگی اخوان ، تحلیل اندیشه و جهان

بینی اخوان ، تأثر او از کودتای ۲۸ مرداد ماه ۱۳۳۲ ، اخوان و شعر و در انتها آثار منظوم وی .

گفتار سوم ، به تعریف سبک ، مهمترین و معمولترین تقسیمات سبک و معرفی سبک خراسانی می پردازد .

گفتار چهارم ، پنجم ، ششم ، هفتم ، هشتم ، نهم و دهم به ترتیب به معرفی مختصات آوایی ، مختصات لغوی ، مختصات نحوی ، مختصات بدیعی (بدیع لفظی و بدیع معنوی) ، مختصات بیانی ، مختصات فکری و مختصات موسیقایی سبک خراسانی پرداخته و شواهد و نمونه های هر یک را در سروده های اخوان بررسی می نماید .

گفتار نخست

- پیشینه ی تحقیق

تحقیقاتی که تا کنون بر روی سروده های اخوان انجام شده بیشتر در حوزه ی زبانشناختی بوده است که از آن جمله می توان به نمونه های زیر اشاره کرد :

- از زلال آب و آیینه (نقد و بررسی زبانشناختی شعر نو مهدی اخوان ثالث) ، رساله ی کارشناسی ارشد ، دانشکده ی ادبیات دانشگاه فردوسی مشهد .

- بررسی ساختاری زبان شعری مهدی اخوان ثالث ، رساله ی کارشناسی ارشد ، دانشگاه شهید چمران اهواز .

اما کاری مدوّن و منسجم که اشعار این شاعر باستان گرا را در حوزه ی سبک شناسی و به طور مقابله ای با سبک خراسانی بررسی نماید ، به شکلی که در رساله ی حاضر انجام گرفته است ، در دست نیست .

در این رساله وجوه مختلف زبان ، فکر ، عاطفه ، موسیقی و ... در اشعار نیمایی اخوان مورد مطالعه قرار گرفته است .